

доц. др Владислав Пузовић
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
vpuzovic@bfspc.bg.ac.rs

Теодор Иванович Титов — историчар Цркве

*(ирилої ироучавању веза између Кијевске духовне академије
и Православної боїословскої факултетиїа у Беоіраду)**

Айсїракиї: На темељу необјављене архивске грађе из Архива Православног богословског факултета Универзитета у Београду и објављених докумената у часопису «Труды Киевской духовной академии», представљена је биографија протојереја др Теодора Ивановича Титова. Анализирани су његови научни радови, објављивани у Кијеву и Београду, који су својим садржајем или местом објављивања везани за српску црквеноисторијску науку. У прилогу рада представљена је библиографија радова Теодора Титова.

Кључне речи: Теодор Иванович Титов, Кијевска духовна академија, Православни богословски факултет, историја Цркве.

Увод

О Теодору Ивановичу Титову, вишегодишњем професору Православног богословског факултета у Београду, у оквирима српске историографије, до сада, није детаљније писано. Постојећи радови представљају пригодне чланке, и свODE се на основне информације биобиблиографског карактера. У *Веснику Српске Цркве* за 1928. годину, пригодан чланак посвећен професору Титову, поводом његовог 60. рођендана, написао је његов кијевски ђак Радован Казимировић.¹ У оквиру јубиларног броја *Боїословља* (1980), професору Титову је посвећен кратак чланак професора Стојана Гошевић, без детаљнијег осврта на његов научни рад.² Осим ова два рада постоји још неколико краћих некролога, објављених у различитим црквеним часописима, крајем 1935. или почетком 1936. године.³

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179078 („Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту — историјска и савремена перспектива“), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Р. Казимировић, *Др Теодор Тишов, мийроносни ироїојереј и ирофесор беоірадскої универзиїиїа (иоводом њеїове 60-їоїоодишњиїце)*, *Весник Српске Цркве* 1 (1928) 53-58.

² С. Гошевић, *Др Теодор Тишов*, *Богословље* 1-2 (1980) 189-190.

³ *Др Теодор Тишов: редовни ирофесор Православної боїословскої факултетиїа и сарадник часоїиса „Боїословље“*, *Богословље* 4 (1935) 448; *Др Теодор Тишов*, *Нови источник* 12 (1935) 399; *Мийроносни ироїојереј др Теодор Тишов*, *Светосавље* 1 (1936) 53-55; *Мийроносни ироїојереј др Теодор Тишов — редовни ирофесор Боїословскої факултетиїа у Беоіраду*, *Преглед Цркве Епархије Нишке* 1 (1936) 8-11; *Др Теодор Тишов*, *Гласник Српске православне патријаршије* 1-2 (1936) 22.

Неколико новијих радова посвећених научном доприносу руских емиграната српском богословљу, донели су детаљнију анализу научног опуса професора Титова.⁴

Значајни радови о професору Титову постоје у оквирима руске и украјинске историографије, од којих посебно треба навести обимну студију Василија Иринарховича Уљановског *Историческая записка к 300-летию КДА и ее автор Феодор Титов*, која представља увод у репринтно издање чувене Титовљево монографије *Императорская КДА в ее трехвековой жизни и деятельности (1615-1915): Историческая записка*, објављене у Кијеву 2003. године.⁵

У овом раду биће представљена биобиблиографија професора Титова, и анализиран онај део његовог научног опуса који је везан за српску црквеноисторијску науку.

Биографија⁶ — од Кијева до Београда

Теодор Иванович Титов рођен је 8. фебруара 1864. године, у селу Черкаское Поречное, у Курској губернији. Одрастање и васпитавање у свештеничкој породици утицали су на одабир школа у којима је стицао образовање. Прошао је комплетан систем руског црквеног школства, завршивши Обојанско духовно училиште (1875-1880), затим Курску духовну семинарију (1880-1886) и на крају Кијевску духовну академију (1886-1890), за коју је везао први део своје професорске и научне каријере.⁷ Године 1890. одбранио је кандидатску тезу, писану под менторством професора Стефана Михаиловича Сољског, на тему *Изложение содержания Первого Послания апостола Павла к Фессалоникийцам*.⁸ Као један од најбољих студена-

⁴ В. Пузовић, *Русские эмигранты — преподаватели Православного богословского факультета в Белграде (1920–1940 гг.)*, Труды Киевской духовной академии 15 (2011) 199-208; Исти, *Вклад русской эмиграции в развитие сербской академической теологии, Международный научный симпозиум: Русская диаспора и изучение русского языка и русской культуры в инославянском и иностранном окружении (Белград, 1-2 июня 2011 г.) — доклады*, Белград 2012, 78-89.

⁵ В. Уљановский, *Историческая записка к 300-летию КДА и ее автор Феодор Титов*, [у:] Ф. Титов, *Императорская КДА в ее трехвековой жизни и деятельности (1615-1915): Историческая записка*, Киев 2003, 9-126. Поред наведеног дела, значајнији радови о Титову, на руском и украјинском језику: А. Нивьер, *Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе. 1920-1995: Биографический справочник*, Москва-Париж 2007, 484-485; К. К. Крайній, *Историки Києво-Печерської лаври ХІХ — початку ХХ століть*, Київ 2000, 176-231.

⁶ Биографски подаци о протојереју др Теодору Ивановичу Титову представљени су на основу следећих архивских материјала: Архив Православного богословског факултета (Београд) (даље: Архив ПБФ), *Досјје Теодора Ивановича Тишова (професорски)*; Архив ПБФ, *Књига записника седница факултетске Савета 1920-1930*; Архив ПБФ, *фасцикла: извешаји наставника о раду (1920-1940)*; Протоколи заседаний Совета Киевской духовной академии, *Отчеты о состоянии Киевской духовной академии*, [у:] *Труды Киевской духовной академии 1891-1917*.

⁷ Архив ПБФ, *Досјје Теодора Ивановича Тишова (професорски)*.

⁸ Из рецензије професора Димитрија Богдашевског: „У свом тумачењу *Посланице*, аутор се увек руководи светоотачким делима, нарочито тумачењима поменуте *Посланице* од стране Светог Јована Златоустог, блаженог Теодорита, Јеронима, Светог Јована Дамаскина, блаженог Теофилакта. Неопходно је указати на то да је он ова тумачења проучио до савршенства, о чему говори та лакоћа и слобода са којом се он увек њима користио, и притом, важно је истаћи, на основу оригиналног текста... Много знања, начитаности, много критичке способности аутор је испољио и приликом одређивања односа наше *Посланице* према другим текстовима новозаветне књижевности, првенствено, према посланицама Апостола Павла.“ (Протоколи заседаний Совета Киевской духовной академии за июнь 1890 года

та ангажован је у настави на Академији, током школске 1890/1891. године. Године 1891. постављен је за предавача на катедри за Општу грађанску историју.⁹ Године 1893. објавио је монографију *Первое послание Св. Апостола Павла к Фессалоникийцам. Опыт исагогико-критико-экзегетического исследования*, која је од стране Савета Кијевске духовне академије прихваћена као магистарска дисертација, коју је успешно одбранио 13. октобра 1893. године.¹⁰

Године 1894. одлуком Светог синода Руске цркве додељено му је звање магистра, а исте године изабран је за доцента на Кијевској духовној академији. Године 1897. прешао је са катедре за Општу грађанску историју на катедру за Историју Руске Цркве. Исте године добио је престижну *Макаријевску награду* Светог синода за дело *Макарий Булгаков, митрополит Московский*.

Свештени чин примио је 1. јула 1896. године. Био је вишегодишњи настојатељ Андрејевске цркве, која се налази у центру Кијева. Године 1905. постао је доктор црквене историје, на основу дела *Русская Православная Церковь в Польско-Литовском государстве*. Године 1909. постао је редован професор на Кијевској духовној академији. Године 1914. добио је напрсни крст из Кабинета цара Николаја II Романова за дело *Русский царствующий дом Романовых в его отношениях к Киевской духовной академии 1615-1913*.¹¹

После комунистичког преврата у Русији, 1919. године напустио је отаџбину и отишао у емиграцију. Преко Константинопоља стигао је у Београд, где остаје до смрти. Његова професорска и научна каријера у емиграцији везана је за Православни богословски факултет у Београду. До краја живота (1935) обављао дужност прво контрактуалног (изабран 30. октобра 1920. године),¹² а потом редовног професора Богословског факултета (изабран 8. марта 1926. године).¹³ У молби министру просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, за пријем у радни однос на Православном богословском факултету, писаној у марту 1920. године, професор Титов наводи да се кандидује за професора Историје Цркве.¹⁴ Ипак, пошто је за

(11, 12 и 14 јуна), *Труды Киевской духовной академии, т. IV (октябрь)*, 1891, 299); Из рецензије професора Стефана Сољског: „Речју, рад представља свестрано проучавање предмета помоћу светоотачке књижевности и најновије западне богословске литературе. Сакупљеним материјалом аутор је у потпуности овладао и саставио је потпуну монографију, која пружа довољно јасну представу о *Посланици*.“ (Протоколи заседаний Совета Киевской духовной академии за июнь 1890 года (11, 12 и 14 июня), *Труды Киевской духовной академии, т. IV (октябрь)*, 1891, 302).

⁹ На крају школске 1890/1891. године, руководилац Титова током приправничког стажа професор Алексеј Розов, поднео је извештај о његовом раду. У извештају је изнео низ замерки на рад Титова, а нарочито на програм предмета Општа грађанска историја, који је он саставио. Као олакшавајућу околност за пропусте навео је чињеницу да је Титов током школске године често био болестан. И поред извештаја, који је у основи био негативан, Савет Академије изабрао је Титова за вршиоца дужности доцента на поменутој катедри. — Протоколи заседаний Совета Киевской духовной академии за июнь 1891 года (14 июня), *Труды Киевской духовной академии, т. IV (декабрь)*, 1892, 372-379.

¹⁰ Реферате за магистарску дисертацију писали су исти професори, као и за кандидатску дисертацију, Димитрије Богдашевски и Стефан Сољски. — Протоколи заседаний Совета Киевской духовной академии за июнь 1893 года (10 июня), *Труды Киевской духовной академии, т. IV (октябрь)*, 1893, 105-109.

¹¹ Архив ПБФ, *Досије Теодора Ивановича Тишова (професорски)*.

¹² Архив ПБФ, *Зайисници седница I*, 6.

¹³ Архив ПБФ, *Зайисници седница I*, 253-254.

¹⁴ Архив ПБФ, *Досије Теодора Ивановича Тишова (професорски)*.

професора Историје Хришћанске Цркве изабран др Александар Павлович Доброклонски, био је принуђен да предаје друге предмете. Најпре му је додељен предмет Библијска историја са библијском археологијом, а од 1924. године Догматско богословље.¹⁵ Године 1933, после оставке професора Душана Јакшића, хонорарно је предавао предмет Упоредно богословље.¹⁶ Посебно је значајно истаћи да је професор Титов, на молбу руских студената (коју су подржали српски студенти), почев од 1922. године, предавао Историју Руске Цркве, као факултативни предмет, а на основу дозволе факултетског савета, који му је због тог ангажмана изразио посебну захвалност.¹⁷ На његово инсистирање факултетски савет је одобрио полагање испита из факултативног предмета Историја Руске Цркве, уз издавање посебног уверења о положеном испиту из поменутог предмета.¹⁸ У извештају о раду професора Титова, за школску 1925/1926. годину, истакнуто је да су предавања из поменутог предмета држана једанпут недељно, за студенте свих година, те да је њихова главна тематика била везана за синодални период у историји Руске Цркве. На основу докумената из Архива Православног богословског факултета може се закључити да је предавања држао на српском језику. У извештају о раду, за школску 1925/1926. годину, професор Титов истиче проблем недостатка уџбеника за његове предмете и наводи да су студенти учили, углавном, према његовим предавањима, која нису могла бити штампана, услед недостатка новца, већ су остала у рукопису.¹⁹

Професор Титов је често био ангажован од стране Светог архијерејског синода Српске Православне Цркве у вези са извршавањем различитих стручних послова. Тако је, између осталог, био задужен за рецензирање уџбеника за Историју Хришћанске Цркве, који је за српске богословије написао, такође Рус, професор карловачке Богословије Борис Волобујев.²⁰

Занимљиво је да није активно учествовао у животу Руске заграничне Цркве, чији се Архијерејски синод, у међуратном периоду, налазио у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (Југославији). Неки показатељи указују на његове лоше односе са поменутим Синодом, попут реакције истог на поједине радове Титова, објављиване у српским богословским часописима, у којима је оштро критиковао руске дореволуционарне архијереје, а нарочито (мада никад не наводећи његово име) председника руског заграничног Архијерејског синода, митрополита кијевског и галицког Антонија (Храповицког).²¹ Узроке таквих односа треба тражити у рево-

¹⁵ Архив ПБФ, *Зайисници седница 1*, 209.

¹⁶ Архив ПБФ, *Досије Теодора Ивановича Тишова (професорски)*.

¹⁷ Архив ПБФ, *Зайисници седница 1*, 69.

¹⁸ Архив ПБФ, *Зайисници седница 1*, 223.

¹⁹ Архив ПБФ, *фасцикла: извештаји наставника о раду (1920-1940)*. У Архиву Православног богословског факултета, као и у фондovima факултетске библиотеке нисмо успели да пронађемо рукописе предавања професора Титова.

²⁰ Син. бр. 8852/2204, од 2. октобра 1932. године.

²¹ Критичке алузије на митрополита Антонија јасно су уочљиве у Титовљевим радовима *Руска православна црква пред револуцијом и за време револуције* и *Савремени исјоведник Православља*, објављеним у *Гласнику Српске православне патријаршије* и *Веснику Српске Цркве* (о овим радовима и поменутим алузијама, биће речи касније у овој студији). О наведеним радовима расправљала је, са негодовањем, руска загранична Виша црквена управа (*Журналъ N 4 утренняя заѣднанія Помѣстнаго Рускаго Православнаго Собранія въ Королевствѣ С. Х. С. 21 сентябръ / 4 октябръ 1921 года*, Государственный архив Российской Федерации — ГА РФ (Москва), Ф. 6343, Оп. 1, Д. 1, Л. 12).

Породична гробница породица Титов и Даријевић на Земунском гробљу, у којој су поред професора Теодора Титова сахрањени његова супруга Софија, син Иван и кћерка Ана (удата Даријевић)

луционарним потресима у Русији, током прве деценије XX века, који су у значајној мери захватили и Руску Цркву, и који су понекад доводили до сукоба између архијереја и професора руских духовних академија.²²

Професор Теодор Титов је умро 20. децембра 1935. године у Београду. Сахрањен је, у породичној гробници, на Земунском гробљу (на Гардошу).

²² Најпознатији такав случај везан је за ванредну ревизију руских духовних академија, која је извршена 1908. године, по наређењу Свјатјејшег правитељствујућег синода Руске Цркве, због наводног продора либералних и антицрквених идеја међу професоре и студенте истих. Ревизију Кијевске духовне академије извршио је архиепископ волински и житомирски Антоније (Храповицки), изнесећи врло неповољан извештај о стању у њој (Архиепископ Антоній, *Отчет по ВЫСОЧАЙШЕ назначенной ревизии Киевской духовной академии в Мартъ и Апрельъ 1908 года*, Почаевъ 1909). Његов извештај изазвао је професорску корпорацију Кијевске духовне академије да оштро одговори на оптужбе (*Правда о Киевской Духовной Академии. Вынужденный ответ на изданную Архиепископомъ Волинскимъ Антоніемъ брошюру «Отчетъ по ВЫСОЧАЙШЕ назначенной ревизии Киевской духовной академии в Мартъ и Апрельъ 1908 года»*, Киѣвъ 1910). Иако није директно учествовао у писању поменутог одговора, несумњиво је да су поменута дешавања негативно утицала на односе између митрополита Антонија и професора Титова, посебно ако се има на уму њихово раније неслагање у вези са појединим питањима решаваним на припремним састанцима за одржавање Сверуског помесног сабора (*Предсоборное присутствие* 1906. године).

Дојринос Теодора Ивановича Тишова српској црквеноисторијској науци

У овом делу рада биће анализирани радови професора Титова који су везани са српску црквеноисторијску науку (радови на теме из историје Српске Цркве, које је писао у Кијеву, и радови на црквеноисторијске теме, које је објављивао у српским богословским часописима). Највећи број радова Титов је написао у Кијеву, на теме из Историје Руске Цркве (видети библиографију, на крају овог рада). Резимирајући, укратко, његов научни опус на руске црквеноисторијске теме, могу се издвојити три целине. Прву целину чине радови биографског карактера,²³ другу радови посвећени историји Кијевске духовне академије,²⁴ док трећу целину чине радови везани за историју православно-римокатоличких односа на неуралгичном простору југозападне Русије (Украјине).²⁵

Контакти професора Титова са Србима и са темама из историје Српске Цркве започети су још у Кијеву. Био је професор многим Србима, који су се крајем XIX и почетком XX века школовали на Кијевској духовној академији.²⁶ Некима од њих био је руководиоца при изради кандидатских радова. Сам Титов у својој молби министру просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1920), у којој моли да буде примљен за професора на београдском Богословском факултету, напомиње да је био руководиоца при изради кандидатских радова протојереју Стеви Димитријевићу (потоњем првом декану Православног богословског факултета у Београду) и архимандриту Јосифу (Цвијовићу) (потоњем митрополиту скопском).²⁷ Обе тезе тичале су се тема из историје Српске Цркве и спадале су међу најбоље радове српских студената. Кандидатски рад Стеве Димитријевића, под насловом *Пушовања српских јерараха и других духовних лица у Русију током XV-XVIII века и њихових пушовања*,²⁸ представљао је пролог његовим каснијим истраживањима срп-

²³ Значајнији радови: Т. Титов, *Макариј Булгаков, митрополит Московский, т. 1-3*, Киев 1895, 1903, 1915; Исти, *Высокопреосвященный Иоанникий, митрополит Киевский и Галицкий*, Киев 1899; Исти, *Высокопреосвященный Феогност, митрополит Киевский и Галицкий*, Труды Киевской духовной академии 1 (1903); Исти, *Святейший патриарх всероссийский Гермоген*, Киев 1912.

²⁴ Значајнији радови: Т. Титов, *К истории Киевской духовной академии в XVII-XVIII вв. Т. I-III*. Киев 1909; 1913; Исти, *Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии, т. I-V*, Киев 1910; 1911; 1912; 1913; 1915; Исти, *Киевская академия в эпоху реформ, т. I-V*, Киев 1910; 1912; 1913; 1914; 1915; Исти, *Русский царствующий дом Романовых в отношениях его к Киевской духовной академии. 1615-1913 гг.*, Киев 1913; Исти, *Императорская Киевская Духовная Академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615-1915 гг.): Историческая записка*, Киев 2003.

²⁵ Значајнији радови: Т. Титов, *Окончательный переход Киева от Польши к России по договору о вечном мире между ними в 1686 г.*, Труды Киевской духовной академии 7 (1904); Исти, *Памятники православия и русской народности в Западной России в XVII-XVIII вв., т. 1, кн. 1-3*, Киев 1905; Исти, *Русская Православная Церковь в Польско-Литовском государстве в XVII-XVIII вв., т. 1-3*, Киев 1905; 1916; Исти, *Католическая пропаганда в Западной России после дарования свободы вероисповедания 17 апреля 1905 г.*, Киев 1908; Исти, *Князь Константин Константинович Острожский, ревнитель православия и защитник русской народности в Западной Руси (1527-1608)*, Киев 1908.

²⁶ О Србима који су се школовали на Кијевској духовној академији, током последње три деценије XIX века, са прегледом релевантне литературе, видети: В. Пузовић, *Завршни радови Срба на Кијевској духовној академији (1869-1899)*, Српска теологија у XX веку — истраживачки проблеми и резултати 12 (2012) 152-173.

²⁷ Архив ПБФ, *Досије Теодора Ивановича Тишова (професорски)*.

²⁸ Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1897/1898 учебный год, *Труды Киевской духовной академии, т. III (сентябрь)*, 1898, 39.

ско-руских црквених односа, којима је дао изузетан допринос проучавању наведене тематике. Кандидатски рад Јосифа (Цвијовића) носио је наслов *Учешиће српској православној свешћенства у ослободилачком рају за независности оцаџбине*.²⁹ Из расположивих докумената (записници са седница Наставног савета Кијевске духовне академије, објављивани у академијском часопису *Труды Киевской духовной академии*) види се да је Титов био ментор и другим Србима. Између осталих, руководио је израдом кандидатских радова Василија Прибићевића (потоњег викарног епископа сремског Валеријана) (*Хришћански живој и црквено благодџиније у послианицама Свџтој Айосџола Павла Коринћанима*)³⁰ и Милоша Анђелковића (*Сџање Православне Српске Цркве од времена усџосџављања српској књажевсџтва до садашњеџ времена (1815-1893)*).³¹

Једини рад Теодора Титова, из његовог научног опуса оствареног у Кијеву, посвећен тематичи из српске црквене историје, објављен је 1898. године у академијском часопису *Труды Киевской духовной академии*, под насловом *Высокопреосвященный Михаилъ архіепископъ бџлградскій, митрополитъ сербскій (19 августа 1826 г. — 5 февраля 1898 г.)*.³² Ради се о некрологу митрополиту српском Михаилу, питомцу Кијевске духовне академије, личности која је обележила другу половину XIX века у Србији и која је одлучујуће допринела ојачавању српско-руских црквених веза. У овом раду Титов представља кључне аспекте живота и рада митрополита Михаила, дајући притом преглед стања Српске Цркве током друге половине XIX века. Титов у раду показује завидно познавање прилика у Српској Цркви, посебно ако се има на уму да српска црквена историја није била област којом се специјално бавио у „кијевском периоду“ свог рада. Посебну вредност раду, са становишта српске црквеноисторијске науке, даје коришћење докумената из архива Кијевске духовне академије, који се, првенствено, односе на период Михаиловог школовања у Кијеву. Многи од ових докумената, попут делова преписке између српског митрополита Петра (Јовановића) и кијевског митрополита Филарета (Амфитеатрова), у вези са монашењем Милоја (Јовановића) и даљим плановима везаним за њега, у овом раду су објављени први пут.³³ Титов превазилази уобичајене оквире некролога, настојећи да проблематизује поједина питања и укаже на позадину неких од преломних момената у животу митрополита Михаила. Ово се посебно односи на прекретнице попут повлачења митрополита Петра (Јовановића) и доласка епископа шабачког Михаила на чело Српске Цркве 1859. године и на канонски удар у Српској Цркви 1881. године, којим је митрополит Михаил збачен са

²⁹ Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1911/1912 учебный год, *Труды Киевской духовной академии*, т. IV (январь), 1913, 67.

³⁰ Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1892/1893 учебный год, *Труды Киевской духовной академии*, т. IV (декабрь), 1893, 488.

³¹ Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1894/1895 учебный год, *Труды Киевской духовной академии*, т. I (ноябрь), 1895, 378.

³² Ф. Титов, Высокопреосвященный Михаилъ архіепископъ бџлградскій, митрополитъ сербскій (19 августа 1826 г. — 5 февраля 1898 г.), *Труды Киевской духовной академии*, т. I (январь), 1898, 390-411; 466-482; т. III (сентябрь), 1898, 3-23.

³³ Ф. Титов, Высокопреосвященный Михаилъ архіепископъ бџлградскій, *Труды Киевской духовной академии*, т. I (январь), 1898, 399-400; 401-402.

положаја. Другој наведеној теми Титов је посветио централни део рада,³⁴ наглашавајући да се митрополит нашао на удару српских власти због промене курса српске спољне политике у правцу савеза са Бечом и митрополитовог отпора томе. Титов на више места подвлачи Михаилово русофилство и словенофилство, наводећи да је у Русији увек имао стабилан ослонац.³⁵

Рад Теодора Титова о митрополиту Михаилу представља његову најзначајнију научну студију, везану за српску црквену историју, која се директно рефлектовала на српску црквеноисторијску науку. На овај рад као референтан, посебно у делу који се бави школовањем митрополита Михаила у Кијеву, позивају се Степа Димитријевић и Ђоко Слијепчевић, писци најзначајнијих научних студија о митрополиту Михаилу, писаних током XX века.³⁶

Радови са црквеноисторијском тематиком, које је Титов писао у емиграцији, могу се сврстати у две основне групе. Хронолошки посматрано, прву групу чине радови везани за новију историју Руске Цркве. Ови радови објављивани су у првим емигрантским годинама Титова и, највећим делом, посвећени су упознавању српске научне и шире јавности са стањем Руске Цркве уочи револуционарних догађаја и у првим годинама болшевичке владавине. Другу групу чине радови посвећени темама из историје Српске Цркве, у оквиру које посебну целину чине радови објављивани почетком 30-их година, који су били посвећени светосавској тематици.

У *Гласнику Српске православне патријаршије* Титов је, у наставцима, током пуне две године (1920-1922), објављивао радове у којима је указивао на историјске узроке савременог тешког положаја Руске Цркве.³⁷ Главну пажњу усмерио је на синодални период, у коме је видео увод у трагедију Руске Цркве. Титов представља кључне сегменте црквеног живота у поменутом периоду: устројство Цркве и Свјатјешег правитељствујушћег синода, обер-прокураторску власт у Цркви,³⁸ стање у

³⁴ *Истио*, 466-482.

³⁵ На једном месту Титов пише: «И не само у Србији, већ и у целом словенском, чак и у целом православно-хришћанском свету био је висок морални ауторитет митрополита Михаила. Нарочито је поштовао и уважавао, чак више од тога, волео почившег првојерарха Српске Цркве наш руски православни народ, који је видео у њему најбољег представника једнополеменог народа, свог преданог друга, храброг борца и чак мученика за православу веру и истину. Када се у тешком моменту опасности, која је запретила коначним поразом и поробљавањем Срба од стране Турака, огласио патриотски глас митрополита Михаила, молећи за помоћ, руски народ се први, са неподељеним осећајем, одазвао на тај братски позив и у Србију су потекли из наше отаџбине, не само велики прилози у новцу и другим стварима, неопходним за српску армију, већ и хиљаде руских добровољаца, који су својом крвљу запечатали љубав према братском српском народу и уважавање према његовом првојерарху Михаилу.» — *Истио*, 409-410.

³⁶ С. Димитријевић, *Митрополит Михаил Архиепископ Београдски и Митрополит Србије као православни јерарх, Србин, Словен и немар Југословенска*, Весник Српске Цркве, фебруар (1933) 73; Ђ. Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије*, Минхен 1980, 7.

³⁷ Т. Титов, *Руска православна црква пред револуцијом и за време револуције*, Гласник Српске православне патријаршије 2 (1920) 26-28; 3 (1920) 43-45; 4 (1920) 57-58; 5 (1920) 76-77; 6 (1920) 93-94; 7 (1920) 108-110; 8 (1920) 126-127; 9 (1920) 137-138; 10 (1920) 154-156; 11 (1920) 167-169; 12 (1920) 188-189; 13 (1920) 202-205; 14 (1920) 220-223; 15 (1920) 239-241; 16 (1920) 259-261; 17 (1920) 279-280; 18 (1920) 294-296; 19 (1920) 313-315; 20 (1920) 330-331; 21 (1920) 347-349; 22 (1920) 370-371; 23 (1920) 391-392; 24 (1920) 419-421; 1-2 (1922) 11-13; *Исти*, *Пређашња и садашња руска патријаршија*, Гласник Српске православне патријаршије 8 (1920) 124-126; 9 (1920) 137-139; 10 (1920) 157-158; 11 (1920) 170-172; 12 (1920) 185-187.

³⁸ Т. Титов, *Руска православна црква пред револуцијом и за време револуције*, Гласник Српске православне патријаршије 2 (1920) 26-28.

руској јерархији,³⁹ свештенству⁴⁰ и монаштву,⁴¹ организацију и стање у руским духовним академијама,⁴² однос простог народа према Цркви и парохијски живот,⁴³ и ставове руске интелигенције према Цркви.⁴⁴ Оштрицу критике усмерио је на руски епископат, који је, својим чињењем или нечињењем, по Титову, одлучујуће допринео поробљавању цркве од стране државе. Архијереји су робовали обер-прокурору, а свештеници архијерејима.⁴⁵ Као последица такве ситуације јављали су се проблеми на свим нивоима: у Синоду, манастирима, парохијама, духовним школама. Титов се посебно осврће на ситуацију у Кијеву којој је и сам био сведок, сматрајући је притом парадигматичном за читаву Руску Цркву. Он посредно, без помињања имена, критикује кијевског митрополита Антонија (Храповицког). Описујући недовољну бригу архијереја према манастирима и монаштву истиче да је славни манастир Кијево-печерска лавра, некадашње „средиште читавог живота старе Русије, постао у последње време само двором једног архијереја, који је притом имао у истом Кијеву, поред катедралне Цркве, други свој величанствени и најбогатији двор, који је обично стајао увек празан. Несрећна Русија, несрећна руска православна црква.“⁴⁶ На другом месту, описујући притиске архијереја на професорски састав руских духовних академија, у превирућој првој деценији XX века, Титов пише о познатој ревизији руских духовних академија 1908. године, после које је састављен „врло сраман и увредљив одзив ревизора — архијереја о академијама (нарочито кијевској, која је одмах одговорила на извештај ревизора читавом књигом под насловом „Истина о Кијевској академији“) и њиховим професорима, па чак и истерање из службе неких најслободоумнијих професора.“⁴⁷ Важно је имати на уму да је ревизор за Кијевску духовну академију био управо митрополит Антоније (Храповицки).

О Титову и његовим поменутим текстовима, објављиваним у *Гласнику Српске православне папирарије*, расправљала је руска загранична Виша црквена управа, на челу са митрополитом Антонијем (Храповицким). И поред отвореног негодовања појединих чланова поменуте управе против текстова Титова, ипак је одлучено да се званично не реагује, имајући на уму да су текстови објављивани у званичном гласилу Српске Цркве и да би реаговање могло бити схваћено као мешање у уређивачку политику гласила Цркве, која је указала гостопримство избеглим руским архијерејима.⁴⁸

³⁹ *Истѳо*, 3 (1920) 43-45.

⁴⁰ *Истѳо*, 4 (1920) 57-58.

⁴¹ *Истѳо*, 5 (1920) 76-77; *Истѳо*, 6 (1920) 93-94.

⁴² *Истѳо*, 7 (1920) 108-110; *Истѳо*, 8 (1920) 126-127.

⁴³ *Истѳо*, 9 (1920) 137-138; *Истѳо*, 10 (1920) 154-156; *Истѳо*, 11 (1920) 167-169; *Истѳо*, 12 (1920) 188-189; *Истѳо*, 13 (1920) 202-205.

⁴⁴ *Истѳо*, 14 (1920) 220-223; *Истѳо*, 15 (1920) 239-241; *Истѳо*, 16 (1920) 259-261; *Истѳо*, 17 (1920) 279-280; *Истѳо*, 18 (1920) 294-296; *Истѳо*, 19 (1920) 313-315; *Истѳо*, 20 (1920) 330-331; *Истѳо*, 21 (1920) 347-349; *Истѳо*, 22 (1920) 370-371; *Истѳо*, 23 (1920) 391-392; *Истѳо*, 24 (1920) 419-421; *Истѳо*, 1-2 (1922) 11-13.

⁴⁵ *Истѳо*, 4 (1920) 57.

⁴⁶ *Истѳо*, 6 (1920) 93.

⁴⁷ *Истѳо*, 8 (1920) 127.

⁴⁸ Журналъ N 4 утренняго засѳданія Помѳстнаго Русскаго Православнаго Собранія въ Королевствѳ С. Х. С. 21 сентября / 4 октября 1921 года, Государственный архив Российской Федерации — ГА РФ (Москва), Ф. 6343, Оп. 1, Д. 1, Л. 12.

Поред наведених радова професор Титов је и у часопису *Весник Српске Цркве* објављивао радове у којима је давао своје виђење актуелног тренутка Руске Цркве.⁴⁹

Рад *Савремени исјоведник Православља* писан је поводом прве годишњице од смрти руског патријарха Тихона. У овом раду професор Титов дао је биографију патријарха Тихона и своје виђење неких од преломних догађаја у новијој историји Руске Цркве. Аутор се критички осврће на стање у Руској цркви уочи октобарског бољшевичког преврата и истиче да је у првим годинама бољшевичке владавине патријарх Тихон био један од ретких архијереја дораслих тешком времену. Иако се не бави посебно питањем односа између патријарха Тихона и избеглих руских архијереја који су чинили Архијерејски синод Руске заграничне Цркве, Титов не пропушта да, на неколико места, оштрицу критике упути ка њима, а особито, мада га не помиње по имену, на његовог противника из „кијевских дана“ митрополита Антонија (Храповицког). Јасне алузије на митрополита Антонија видљиве су у делу рада у коме говори о избору Тихона за патријарха на Сабору 1917. године: „Велика је милост Божја била, да се на руску успостављену патријаршију изабере не већином људских гласова, често пристрасних, партизанских, себичних и случајних, него јединим Божјим гласом скорашњи онда московски митрополит и председник сверуског црквеног сабора Тихон“.⁵⁰ Он заступа тезу да су избегли руски архијереји својим чињењем директно отежавали положај патријарха Тихона у Русији. У том контексту наводи: „Они су на својим скуповима, које су сасвим неоправдано звали „саборима“, доносили одлуке кад и кад сасвим политичког карактера. Али није било важно само то, него оно што су они доносили и чак штампали своје политичке одлуке бајаги „са благословом најсветијег патријарха Тихона“. Они су такође слали различним заграничним установама и особама, своје одлуке и молбе, управљене против бољшевичке владе, поткрепљујући их такође „благословом најсветијег патријарха Тихона“.⁵¹ Читава студија Титова о патријарху Тихону испуњена је критичким тоном према руској јерархији, која, по њему, није била у стању да следује патријарху-исповеднику.

Титов, у овом раду, доноси и једно важно сведочанство. Говорећи о периоду после изласка патријарха из затвора (1924. година) наводи: „У исто баш доба посетио је п. Тихона један српски професор. Он је са трепетом у души сопственим очима гледао врло жалосно и бедно живовање сверуског патријарха“. Потом следи неколико реченица у којима је пренето сведочење поменутог српског професора о ставовима патријарха у вези са појединим црквеним питањима.⁵² Није тешко закључити да се ради о Стеви Димитријевићу, који је током 1924. године боравио у Русији, предајући хуманитарну помоћ и скупљајући драгоцене књиге.

⁴⁹ Т. Титов, *Савремени исјоведник Православља*, Весник Српске Цркве, април (1926) 253-259; мај (1926) 328-334; јун (1926) 386-398; Исти, *Савремено стање Руске Православне Цркве*, Весник Српске Цркве, јул-август (1926) 478-501.

⁵⁰ Т. Титов, *Савремени исјоведник Православља*, Весник Српске Цркве, април (1926) 252. Алузија је јасна ако се има на уму да је већину гласова на Сабору добио управо митрополит Антоније.

⁵¹ *Исти*, Весник Српске Цркве, мај (1926) 330.

⁵² *Исти*, Весник Српске Цркве, јун (1926) 390-391.

Други рад, објављен у *Веснику Српске Цркве*, под насловом *Савремено стање Руске Православне Цркве*,⁵³ Титов је замислио као свеобухватну студију у оквиру које би представио актуелни тренутак Руске Цркве, подељене расколима и прогоњене од большевичких власти.⁵⁴ Овај рад, међутим, представља недокончану студију, имајући на уму да је објављен само њен први део, који се зауставља на предреволюционарном времену. У њему Титов даје објективну слику стања Руске Цркве уочи револуционарне 1917. године, посебно у сегменту који се тиче односа између Цркве и државе. У том контексту истиче: „Најкарактеристичнију црту црквеног стања у Русији пред светски рат и револуцију 1917. г. сачињавала је прекомерна зависност цркве, односно црквене управе од државе, односно од државног чиновништва.“⁵⁵ Титов даје кратак преглед односа између Цркве и државе, од времена Московске Русије до 1917. године, потенцирајући све јачу зависност прве од друге. Та зависност је, по Титову, достигла свој врхунац под Романовима у другој половини XIX века.⁵⁶ У овом сегменту приметна је битна разлика у оценама које о положају Руске Цркве у империји Романових износи Титов као емигрант, у односу на Титова као професора Кијевске духовне академије. У радовима из Кијева, Титов у панегиричном тону пише о бризи царског дома према Цркви и њеним установама (в. Т. Титов, *Русский царствующий дом Романовых в его отношениях к Киевской духовной академии 1615-1913*, Киев 1913), док у емиграцији износи далеко објективнију слику. Ослобођен чиновничког положаја у царској Русији, он у емиграцији износи оштре оцене о ропском положају Руске Цркве у Руском царству, као о једном од главних узрока многих негативних појава у савременом животу Руске Цркве. У том контексту, као једну од основних карактеристика стања духа у Руској Цркви, уочи револуционарних дешавања, истиче каријеризам више јерархије и потпуну сервилност у односу на државне власти. Овакво стање свој врхунац је доживело у периоду тзв. *распућиновишћине*, о чему детаљно пише.

Светосавска тема у радовима Теодора Ивановича Тишова

Посебну тематску целину у научном опусу професора Титова, оствареном на српском тлу, чине радови посвећени Светом Сави.⁵⁷ Контекст настанка ових радова

⁵³ Т. Титов, *Савремено стање Руске Православне Цркве*, Весник Српске Цркве, јул-август (1926) 478-501.

⁵⁴ У уводном делу рада Титов износи његову основну идеју: „Од своје стране ја ћу покушати, да на основу свога опширног и разноврсног материјала у току година од мене сакупљеног, критички проученог и пажљиво обрађеног, дам колико је могуће објективну слику савременог јако компликованог и ванредно замршеног стања руске православне цркве. Да постигнем што већу објективност, ја ћу свуда наводити документалне податке, позивати се најчешће на опште позната дела руске уметничке књижевности и цитирати мишљења ауторитетних представника руске цркве.“ — *Исти*, 480.

⁵⁵ *Исти*, 480-481.

⁵⁶ *Исти*, 485.

⁵⁷ Током 30-их година професор Титов је, у различитим српским богословским часописима, објавио низ радова са светосавском тематиком. — Т. Титов, *Светосавље*, Светосавље 3-5 (1933) 97-104; *Исти*, *Светосавска година*, Преглед цркве Епархије нишке 1 (1935) 14-19; 2 (1935) 41-47; 3 (1935) 73-80; 4 (1935) 105-112; 5 (1935) 137-145; 6-7 (1935) 173-180; 8 (1935) 221-226; 9 (1935) 257-266; 10 (1935) 297-306; 11-12 (1935) 337-359; *Исти*, *Св. Сава као живи узор за српску православну богословску омладину*, Светосавље 4 (1935) 15-23; *Исти*, *Свети Сава Немањин и краљ Александар*, Нови изворник 10-11 (1935) 298-306.

чини појачано интересовање српске науке за епоху првог српског архиепископа, које је резултовало појавом низа научних студија које су са различитих аспеката расветљавали поменућу епоху и улогу Светог Саве у њој. Поред ових својеврсних „светосавских студија“, важан моменат представља чињеница да је, у међуратном периоду, светосавски идеал добио посебан значај у борби Српске Цркве за очување духовних вредности у српском народу, које су биле угрожене продором атеистичко-материјалистичких идеја. То је период у коме, између осталог, настаје кованица *свештосавље*, која је имала циљ да у себи сублимира вишевековно народно искуство и доживљај хришћанске вере и да постане својеврсна лозинка у одбрани од појачаних антихришћанских тенденција. Покренут је низ богословских часописа у којима је светосавска тематика заузимала важно место. У овим часописима Титов је објављивао радове о Светом Сави, дајући свој допринос напорима Српске Цркве и њених богослова да светосавски идеал приближе што већем броју људи. Навешћемо неколико основних карактеристика поменутих радова.

Појам *свештосавља* Титов дефинише као „јединствени *sui generis* у историји хришћанства духовни верско-друштвени покрет... створен личношћу, животом и радом српског светитеља и просветитеља Саве Немањића.“ Суштина *свештосавља* је у „величанственој манифестацији животворног духа и деловања православног хришћанства.“⁵⁸ У *свештосављу* Титов види следеће идеале: самоодрицање у име Христа, пут ка хришћанском савршенству, манифестацију хришћанске љубави, оличење истинитог православног калуђерства, духовно свесловенство, свеправославље, свехришћанство, темељ Српске Цркве, државе и културе, као и лозинку за уређење савремене уједињене Српске патријаршије.⁵⁹ У Светом Сави он види живи узор за српску омладину, угрожену антихришћанским идејама.⁶⁰ Пише о Светом Сави као о свеопштем учитељу вере, великом српском родољубу, учитељу Православља, великом словенском учитељу, свеправославном учитељу и светитељу, идеалној свечовечанској личности, творцу српског калуђерства и творцу историјског српско-православног пастирства.

Карактеристична црта у светосавским радовима професора Титова јесте наглашавање свесловенског значаја Светог Саве и његово повезивање са *словенском идејом*. За Светог Саву каже да је био „убеђени присталица *словенске идеје*“.⁶¹ Савино *словенофилство*⁶² изводи на основу неких чињеница из његове биографије. Он наводи да је Свети Сава на Светој Гори вршио богослужење на словенском језику, да је био нарочито везан за руске монахе из манастира Светог Пантелејмона, те да је одржавао присне везе и са Бугарима. Посебну заслугу Светог Саве за трајну свесловенску везу Титов види у стварању словенског Законоправила, које је ударило темељ устројству Српске, Бугарске и Руске Цркве.⁶³ Са друге стране,

⁵⁸ Т. Титов, *Свештосавље*, Светосавље 3-5 (1933) 97.

⁵⁹ *Истио*, 99-104.

⁶⁰ Исти, *Св. Сава као живи узор за српску православно бојословску омладину*, Светосавље 4 (1935) 15.

⁶¹ Т. Титов, *Свешти Сава као велики свесловенски учитељ*, Преглед Цркве Епархије Нишке 8 (1935) 221.

⁶² На једном месту Титов каже: „Али чак и овако његово необично родољубље у њему надмашује његово велико словенофилство“. — *Истио*, 222.

⁶³ *Истио*, 223-225.

занимљива је констатација Титова по којој је управо словенска идеја била разлог за смену појединих грчких архијереја, приликом конституисања самосталне Српске Цркве.⁶⁴

Следећа карактеристична црта светосавског опуса професора Титова јесте тенденција да се светосавска тематика стави у контекст актуелних црквених и друштвено-политичких дешавања у Краљевини Југославији. Титов се осврће на актуелне односе између Православне и Римокатоличке Цркве у Краљевини, у контексту односа према светосавској идеји. Повод за то били су све напетији односи између поменутих Цркава, који су кулминирали забраном Римокатоличке Цркве својим верницима да учествују у прославама везаним за Светосавску годину (1935). Он истиче да наведена забрана „стоји у потпуној противности са добрим хрватско-католичким црквеним традицијама“.⁶⁵ Као контрапримере актуелном понашању римокатоличких црквених власти, између осталог, наводи дела двојице далматинских римокатолика из XVII и XVIII века, наиме, *Житије Светиої Саве* на латинском језику од Ивана Томка Мрњавића и светосавске стихове фра Андрије Качића Миошића.⁶⁶ Подвлачи да се у животу Светог Саве не могу срести моменти који би сведочили о његовом радикалном антиримокатоличком ставу. Потом закључује: „Римокатоличка црква, и то не само хрватска, већ и цела, требала би и сада славити св. Саву, као што је то радила и пре, не само, као свог свеца, него и из тог важног разлога, што је св. Сава био више пријатељ савремених му католика, него ли противник и борац против њих“.⁶⁷

Титов је, међутим, био склон да светосавску идеју стави у службу владајућег друштвеног поретка у Краљевини Југославији. Пример за то је панегирик краљу Александру I Карађорђевићу, писан на годишњицу марсељског атентата, у коме пореди првог југословенског краља са првим српским архиепископом.⁶⁸ Рад је испуњен романтичарским заносом у коме се истиче да су Свети Сава и краљ Александар „два велика представника истинитог православља“,⁶⁹ да је краљ „завршио велику спасоносну идеју св. Саве“,⁷⁰ да они представљају „најпожртвованије српске родољубе“.⁷¹

На крају потребно је укратко се осврнути на још једну карактеристику светосавских радова Теодора Титова. Она се тиче недовољног интереса за богословску делатност Светог Саве. Професор Титов се бави различитим аспектима Савиног рада, попут пастирског, књижевног, просветног или политичког, али нема значајнијег осврта на његово богословствовање. Ова појава је, иначе, својствена већини студија о Светом Сави, из тог времена (и у ширем хронолошком луку — XIX и

⁶⁴ *Истио*, 222.

⁶⁵ Т. Титов, *Свети Сава као свехришћански учитељ и светишце*, Преглед Цркве Епархије Нишке 9 (1935) 264.

⁶⁶ *Истио*, 260-264.

⁶⁷ *Истио*, 265.

⁶⁸ Т. Титов, *Свети Сава Немањин и Краљ Александар Карађорђевић*, Нови источник 10-11 (1935) 298-306.

⁶⁹ *Истио*, 298.

⁷⁰ *Истио*, 300.

⁷¹ *Истио*, 302.

XX век).⁷² У том контексту, на једном карактеристичном месту, каже: „Свети Сава није био неки строги и искључиви догматичар... Он није само једноставно седео у својој исихастирији, нити је све своје време проводио само у молитви, метанисању и другим аскетским подвизима. Напротив, он је обишао сав православни свет... Заједно са верском („јеванђелском“) науком, Св. Сава је својим сународницима предавао и сва остала, чисто реална и практична знања, којима се он сам очигледно научио за време својих дугогодишњих путовања по другим културнијим земљама“.⁷³ Чак и тамо где би се по наслову рада могло очекивати нешто више о Савином богословљу, та тематика једноставно изостаје (такав је случај са радом *Свети Сава као учитељ православа*).⁷⁴ Тамо где, ипак понешто говори о Савином богословљу ограничава се на кратке исказе. Пишући о познатом Спасовданском сабору у Жичи 1221. године наводи: «Трећега дана је Свети Сава још звао к себи све људе на челу са властелом и опет све њих **поучавао правој вери** (подвлачи аутор), особито им заповедајући, да свето и неповређено чувају догматску науку православне цркве».⁷⁵ Титов на овом месту не учава изванредан богословски значај Савине чувене *Беседе о правој вери*. Он јој посвећује свега једну реченицу, која представља парафразу из Доментијановог *Житија Светиој Саве*. Ово представља и основни недостатак ових радова, који је, између осталог, био последица чињенице да је Титов, приликом њиховог састављања, користио дела у којима тематика везана за богословље Светог Саве није била довољно заступљена.

Закључак

У српској историографији не постоји исцрпна библиографија радова протојереја др Теодора Ивановича Титова.⁷⁶ Његов научни опус обухвата преко стотину наслова, и не тиче се искључиво историје Цркве, већ и других богословских дисциплина. У српским богословским часописима објавио је, између осталог, десетине рецензија и приказа богословских и црквеноисторијских радова, чиме је дао значајан

⁷² Детаљну анализу „светосавских студија“ у српској науци и шире, током XIX и XX века, даје епископ Атанасије (Јевтић) у уводном делу студије о богословљу Светог Саве (Еп. Атанасије (Јевтић), *Бојословље Светиој Саве*, Врњци — Требиње 2004, 11-36). Он констатује изразито одсуство интереса за истраживање богословске мисли Светог Саве, код већине аутора, истичући: „О Светом Сави је иначе код нас писано веома много, али је писано о свему другом само не о његовом богословљу, о њему као богослову Православне Католичанске Цркве Српске. Разлог томе треба тражити пре свега у општој богословској незаинтересованости нашег новијег доба, тј. конкретно наша два последња века... Православна теологија, богословски опит и визија света и живота Светог Саве, заобилажени су и остављани по страни, било из нехата, било са свесним и намерним презирањем и ниподаштавањем“. — *Исјео*, 12.

⁷³ Т. Титов, *Свети Сава као живи узор за српску православу бојословску омладину*, Светосавље 4 (1935) 21.

⁷⁴ Исти, *Свети Сава као учитељ Православа*, Преглед Цркве Епархије Нишке 5; 6-7 (1935) 137-145; 171-180.

⁷⁵ Т. Титов, *Свети Сава као велики српски родољуб*, Преглед Цркве Епархије Нишке 4 (1935) 110.

⁷⁶ Радован Казимировић је навео 37, а Стојан Гошевић двадесетак радова професора Титова (Р. Казимировић, *Др Теодор Тишов*, 57-58; С. Гошевић, *Др Теодор Тишов*, 190). У савременим енциклопедијама српске историографије библиографски подаци о Титову су оскудни, или их уопште нема. У *Српској библиографији* наведена су свега четири његова рада, док у референтној *Енциклопедији српске историографије* о њему уопште нема података (*Српска библиографија — књиге 1868-1944, књига 18*, Београд 2006, 265; *Енциклопедија српске историографије*, приредили С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд 1997)

допринос упознавању српске богословске и шире научне јавности са актуелним тенденцијама у савременој, пре свега иностраној, богословској науци.⁷⁷ У прилогу овог рада представљамо библиографију професора Титова, покушавајући да, и на тај начин, попунимо празнину у српској историографији.

*Прилој 1: Библиографија радова
јројшојереја др Теодора Ивановича Титова⁷⁸*

1) Радови објављени у Русији

1. *Преосвященный Иоасаф, епископ Белгородский и Обоянский 1705-1754 гг.*, Курские епархиальные ведомости 8; 10 (1891).
2. *Преосвященный Самуил, епископ Белгородский и Обоянский 1731-1796 гг.*, Курские епархиальные ведомости 25 (1891).
3. *Преосвященный Евгений, епископ Курский и Белгородский 1778-1871 гг.*, Курские епархиальные ведомости 31; 32 (1891).
4. *Преосвященный Владимир, епископ Курский и Белгородский*, Курские епархиальные ведомости 34 (1891).
5. *Первое послание св. апостола Павла к Фессалоникийцам*, Киев 1893.
6. *Феохтист Мочульский, епископ Курский и Белгородский*, Труды Киевской духовной академии 1; 2 (1894).
7. *Макарий Булгаков, митрополит Московский, т. I*, Киев 1895.
8. *Духовные школы Курско-Белгородской епархии*, Киев 1895.
9. *Воспоминания о преосвященном Иннокентии Борисове, как ректоре Киевской духовной академии*, Труды Киевской духовной академии 4 (1895).
10. *Суждения преосвященного Феофана, бывшего епископа Владимирского о греко-болгарском вопросе и о состоянии православной церкви на Востоке*, Киев 1895.
11. *История русского сектантства: а) стригольники, б) жидовствующие*, Миссионерское обозрение (1896).
12. *Киево-Софийский протоиерей Петр Гаврилович Лебединцев*, Киев 1896.
13. *Описание торжественного открытия честных мощей святителя Феодосия Углицкого, Черниговского чудотворца*, Труды Киевской духовной академии 3 (12) (1896).
14. *Слово в день поминовения почивших деятелей и воспитанников Киевской духовной академии, сказанное 31 декабря 1896 года*, Киев 1897.
15. *Макарий Булгаков, архиепископ Харьковский, т. II*, Киев 1897.
16. *Иван Игнатьевич Малышевский*, Киев 1897.
17. *Святой священномученик Макарий, митрополит Киевский и Всея Руси*, Труды Киевской духовной академии 5 (1897).
18. *Преосвященный Филипп Наумов, епископ Мелитопольский*, Труды Киевской духовной академии 4; 6-8; 10; 11 (1897); 10; 11 (1898); 2; 3; 6; 7; 10 (1899); 8; 9 (1900); 3 (1901); 8 (1902).
19. *Очерки из истории Киевской духовной академии*, Труды Киевской духовной академии 10 (1897).

⁷⁷ Највећи број приказа и рецензија Титов је објавио у часописима *Богословье* (25) и *Прејлег Цркве Ејархије Нишке* (27).

⁷⁸ Представљамо, до сада, најпотпунију библиографију радова Теодора Титова, у оквирима српске историографије. Свесни смо да она, ипак, није комплетна, имајући на уму разбацаност његових радова по различитим српским и страним часописима, од којих до неких нисмо успели да дођемо.

20. *О современном состоянии русского сектантства*, Труды Киевской духовной академии 12 (1897).
21. *История духовных школ Курско-Белгородской епархии в связи с историею русского духовного просвещения вообще в течение XVIII и XIX веков*, Киев 1897.
22. *Историческое описание Киево-Андреевской церкви*, Киев 1897.
23. *Высокопреосвященный Михаил, архиепископ Белградский, митрополит Сербский (1826-1898)*, Киев 1898.
24. *Об отношении святителей Феодосия Черниговского, Дмитрия Ростовского и Иннокентия Иркутского к Киевской духовной академии и о значении их иерархической деятельности для всей Русской Церкви (Речь, произнесенная 26 сентября 1898 г. на академическом годичном акте)*, Труды Киевской духовной академии 11 (1898).
25. *Высокопреосвященный Иоанникий, митрополит Киевский и Галицкий*, Киев 1899.
26. *К вопросу о присоединении сиро-халдейских несториан к Русской Православной Церкви*, Киев 1900.
27. *Преосвященный Иннокентий Борисов, архиепископ Херсонский и Таврический, как ректор Киевской духовной академии (К столетнему юбилею со дня рождения его)*, Труды Киевской духовной академии 12 (1900).
28. *О православии и значении его в истории русского народа*, Киев 1900.
29. *О русском сектантстве вообще и, в частности, о том, чем опасно современное сектантство (публичная речь)*, Труды Киевской духовной академии 5 (1900).
30. *Стефан Михайлович Сольский (некролог)*, Труды Киевской духовной академии 12 (1900).
31. *Нравственная жизнь в сектантстве*, Киев 1901.
32. *Критико-библиографический обзор новейших трудов по истории Русской Церкви*, вып. I-II. Киев 1901; Вып. III. Киев 1904; Вып. IV. Киев 1905; Вып. V. Киев 1906; Вып. VI. Киев 1908; Вып. VII. Киев 1909; Вып. VIII, IX, X. Киев 1910; Вып. XI. Киев 1911.
33. *Император Александр III и русская церковь в его время (по поводу книги «Обозрение деятельности Ведомства Православного исповедания за время царствования Александра III» СПб., 1901)*, Труды Киевской духовной академии 4 (1902).
34. *Преосвященный Кирилл Наумов, епископ Мелитопольский, бывший настоятель русской духовной миссии в Иерусалиме. Очерк из истории русской духовной миссии в Иерусалиме*, Киев 1902.
35. *Профессор И. И. Шараневич (некролог)*, Труды Киевской духовной академии 1 (1902).
36. *Секта иеговистов*, Киевские епархиальные ведомости (1902).
37. *Страничка из тридцатилетней истории Церковно-исторического и археологического общества*, Труды Киевской духовной академии (1902); [исто у:] Чтения в Церковно-историческом и археологическом обществе 5 (1904).
38. *Высокопреосвященный Феогност, митрополит Киевский и Галицкий*, Труды Киевской духовной академии 1 (1903).
39. *Русское духовенство в Галиции (Из наблюдений путешественника)*, Киев 1903.
40. *Юрий Крижанич, не славянофил, а деятель римско-католической пропаганды в России в половине XVII в. (библиографическая заметка на Белокурова С. А. «Из духовной жизни Московского общества XVII в.)*, Труды Киевской духовной академии 2 (1903).
41. *Заветы святого священномученика Макария русскому православному народу (Слово в день памяти св. священномученика Макария, митрополита Киевского и Всея Руси, чудотворца, 1 мая 1904 г.)*, Труды Киевской духовной академии 5 (1904).

42. *К вопросу о значении Киевской академии для православия и русской народности в XVII-XVIII вв.*, Труды Киевской духовной академии 11 (1903); 1 (1904).
43. *Окончательный переход Киева от Польши к России по договору о вечном мире между ними в 1686 г.*, Труды Киевской духовной академии 7 (1904).
44. *Памятники православия и русской народности в Западной России в XVII-XVIII вв., т. 1, кн. 1-3*, Киев 1905.
45. *Русская Православная Церковь в Польско-Литовском государстве в XVII-XVIII вв., т. 1 и 2*, Киев 1905.
46. *Два мнения Макария Булгакова, бывшего митрополита Московского, по поводу устава духовных академий 1869 года (публикация)*, Труды Киевской духовной академии 5; 8 (1906).
47. *Записка о русских поместных соборах и проект православной Академии в Вильно Макария Булгакова, бывшего митрополита Московского, (публикация)*, Труды Киевской духовной академии 7 (1906).
48. *Преобразование духовных академий в России в XIX веке*, Киев 1906.
49. *Церковь, пастырство и общество в современной жизни*, Киев 1906.
50. *К биографии Гедеона Криновского, епископа Псковского и Нарвского*, Казань 1907.
51. *Переписка Московского митрополита Макария Булгакова (публикация)*, Труды Киевской духовной академии 1-4; 7; 8 (1907); 1 (1908).
52. *Разъяснительные параграфы по истории западно-русской церкви (Вынужденный ответ на «Сказку про белого бычка» профессора Голубева)*, Труды Киевской духовной академии 7 (1907).
53. *Речь перед панихидой по Иннокентию (Борисову) в день 50-летия со дня кончины его*, Труды Киевской духовной академии 7 (1907).
54. *Высокопреосвященный Филарет (Амфитеатров), митрополит Киевский и Галицкий*, Киев 1908.
55. *Католическая пропаганда в Западной России после дарования свободы вероисповедания 17 апреля 1905 г.*, Киев 1908.
56. *Киевский Златоверхо-Михайловский монастырь (Краткий исторический очерк к 800-летию существования храма и обители)*, Киев 1908.
57. *Князь Константин Константинович Острожский, ревнитель православия и защитник русской народности в Западной Руси (1527-1608)*, Киев 1908.
58. *К истории Киевской духовной академии в XVII-XVIII вв. Вып. I. Святитель Иоасаф Горленко, епископ Белгородский и Обнинский, бывший ученик и учитель Киевской духовной академии (1705-1754)*, Киев 1909.
59. *К истории Киевской духовной академии в XVII-XVIII вв. вып. II. Святой Димитрий, митрополит Ростовский, бывший ученик Киевской духовной академии (1651-1709)*, Киев 1909.
60. *Преосвященный Сильвестр, бывший епископ Каневский, ректор Киевской духовной академии (1828-1908)*, Труды Киевской духовной академии 1 (1909).
61. *Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии, т. I-V*, Киев 1910; 1911; 1912; 1913; 1915.
62. *Киевская академия в эпоху реформ, т. I-V* Киев 1910; 1912; 1913; 1914; 1915.
63. *Киев и его святые в конце XVIII в. (Письма путешественника)*, Киев 1910.
64. *Местечко Белгородка — древний Белгород (По поводу современных археологических раскопок в м. Белгородке)*, Киев 1910.

65. *Очерки по истории русского книгопечатания и книгописания*, вып. 1. Русское книгописание в XI-XVIII вв, Киев 1910; т. 2, Киев 1911; т. 3, Киев, 1913.
66. *Преподобная Ефросиния, княжна Полоцкая (Историческая справка)*, Труды Киевской духовной академии 4 (1910).
67. *Путеводитель при обозрении святынь и достопримечательностей Киево-Печерской лавры и г. Киева*, Киев 1910.
68. *Путешествие высокопреосвященного Флавиана, митрополита Киевского в Белгород Курской губернии*, Киев 1910.
69. *Теософическое общество и теософия*, Киев 1910.
70. *Краткое историческое описание Киево-Печерской лавры и других святынь и достопримечательностей г. Киева*, Киев 1911.
71. *Освобождение русских крестьян от крепостной зависимости в 1861 г. (Историческая справка)*, Киев 1911.
72. *Памяти архиепископа Дмитрия Муретова, бывшего ученика, профессора и ректора Киевской духовной академии*, Киев 1911.
73. *Памяти П. Д. Юркевича, бывшего ученика и профессора Киевской духовной академии (1826-1874)*, Киев 1911.
74. *Преосвященный Павел, епископ Чигиринский (Некролог)*, Киев 1911.
75. *Киево-Подольские монастырские и приходские храмы сто лет тому назад (К истории великого пожара на Подоле 9 июля 1811 г.)*, Киев 1912.
76. *Памяти Высокопреосвященного Евгения, бывшего митрополита Киевского и Галицкого (по поводу 75-летия со дня его кончины)*, Киев 1912.
77. *Памяти преосвященного Иннокентия Борисова, бывшего ученика, профессора и ректора Киевской духовной академии*, Киев 1912.
78. *Пятидесятилетие Киевских епархиальных ведомостей (Историческая справка)*, Киев 1912.
79. *Святейший патриарх всероссийский Гермоген*, Киев 1912.
80. *Святитель Иоасаф, епископ Белгородский, как Архипастырь. (Актовая речь)*, Киев 1912.
81. *Историческое описание Киевской церкви св. Апостола Андрея Первозванного (с планами и рисунками)*, Киев 1913.
82. *К истории Киевской духовной академии в XVII-XVIII вв. Вып. III. Воспитанники академии на службе в Киево-Печерской лавре, в связи с биографией Софрония Тернавюта*, Киев 1913.
83. *Житие преподобного отца нашего Антония Печерского*, Киев 1913.
84. *Русский царствующий дом Романовых в отношениях его к Киево-Печерской лавре. 1613-1913 гг.*, Киев 1913.
85. *Русский царствующий дом Романовых в отношениях его к Киевской духовной академии. 1615-1913 гг.*, Киев 1913.
86. *Святитель Павел, митрополит Тобольский и Сибирский (1705-1770)*, Киевские епархиальные ведомости (1913).
87. *Высокопреосвященный Димитрий (Ковальницкий), архиепископ Херсонский и Одесский, бывший ученик, профессор, инспектор и ректор Киевской духовной академии*, Труды Киевской духовной академии 2; 3; 6 (1914).
88. *Венок на могилу высокопреосвященного митрополита Флавиана*, Киев 1915.
89. *Настроение сектантов Киевской епархии и поведение их во время войны*, Киев 1915.

90. *Память о святом равноапостольном князе Владимире в Императорской Киевской духовной академии, в связи с характеристикою нравственно-воспитательного дела в старой Киевской академии*, Труды Киевской духовной академии 3 (1916).
91. *Православное русское пастырство и война, вып. 1*, Киев 1916.
92. *Русская Православная Церковь в Польско-Литовском государстве в XVII-XVIII вв., т. 3*, Киев 1916.
93. *Святитель Иоанн Максимович, митрополит Тобольский и Сибирский, бывший ученик и учитель Киевской духовной академии, новоявленный чудотворец 1651-1715 гг. (Историко-библиографический очерк)*, Киевские епархиальные ведомости (1916).
94. *Типография Киево-Печерской Лавры. Исторический очерк, т. 1. (1606-1721 гг.)*, Киев 1916.
95. *Киево-Печерская лавра как ставропигиальный монастырь*, Киев 1918.
96. *Венок на могилу высокопреосвященнейшего митрополита Владимира*, Киев 1918.
97. *Матеріали до історії книжкової справи на Україні в XVI-XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків*, Київ 1924.
98. *Стара вища освіта в Київській Україні XVI-поч. XIX вв.*, Київ 1924.
99. *Императорская Киевская Духовная Академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615-1915 гг.): Историческая записка*, Киев 2003.

2) Радови објављени у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (Југославији)

1. *Руска љавославна црква љред револуцијом и за време револуције*, Гласник Српске православне патријаршије 2 (1920) 26-28; 3 (1920) 43-45; 4 (1920) 57-58; 5 (1920) 76-77; 6 (1920) 93-94; 7 (1920) 108-110; 8 (1920) 126-127; 9 (1920) 137-138; 10 (1920) 154-156; 11 (1920) 167-169; 12 (1920) 188-189; 13 (1921) 202-205; 14 (1921) 220-223; 15 (1921) 239-241; 16 (1921) 259-261; 17 (1921) 279-280; 18 (1921) 294-296; 19 (1921) 313-315; 20 (1921) 330-331; 21 (1921) 347-349; 22 (1921) 370-371; 23 (1921) 391-392; 24 (1921) 419-421; 1-2 (1922) 11-13.
2. *Пређашња и садашња руска љаїријаршија*, Гласник Српске православне патријаршије 8 (1920) 124-126; 9 (1920) 137-139; 10 (1920) 157-158; 11 (1920) 170-172; 12 (1920) 185-187.
3. *Одбациће лаж, и говориће истину сваки са својим ближњим*, Весник, недељни црквенополитачки лист 4 (1922) 4-5.
4. *Пућ ка Боју и јединству хришћанској светиа*, Преглед цркве Епархије нишке 1 (1925) 8-16.
5. *Слободно зидарство — франк-масонство*, Преглед цркве Епархије нишке 2 (1925) 1-7.
6. *Савремено стање руске љавославне цркве*, Весник Српске цркве, 7-8 (1926) 478-501.
7. *Савремени исповедник љавославља-љаїријарх Тихон*, Весник Српске цркве 4 (1926) 253-259; 5 (1926) 328-334; 6 (1926) 386-398.
8. *Православна васељенска црква и вера*, Преглед цркве Епархије нишке 7-8 (1926) 250-262.
9. *По манасијрима нишке епархије*, Преглед цркве Епархије нишке 10-11 (1926) 384-392; 4-5 (1927) 142-150; 6-7 (1927) 205-216.
10. *Домаїшка и наука*, Богословље 1 (1926) 15-24; 2 (1926) 140-152; 3 (1926) 207-218; 4 (1926) 309-332; 1 (1927) 3-12; 2 (1927) 92-102.
11. *Појановски манасијр св. Јована Бојослова*, Преглед цркве Епархије нишке 10 (1927) 343-354.

12. *Сабор св. арханѣла Гаврила (13. јула)*, Гласник Српске православне патријаршије 11 (1930) 217-219.
13. *Велики усѣх и велика одговорност*, Гласник Српске православне патријаршије 15 (1930) 237-240.
14. *Је ли ѿачан срѣски ѡревод Вука Сѣеф. Караџића*, Гласник Српске православне патријаршије 19 (1930) 296-299.
15. *Савремена мисѣика са ѡправославноѣ ѣледишѣа*, Преглед цркве Епархије нишке 9 (1930) 274-278; 10 (1930) 307-314; 11 (1930) 339-347; 12 (1930) 377-383; 1 (1931) 3-9; 2-3 (1931) 35-43; 4 (1931) 84-91; 5 (1931) 113-121; 6-7 (1931) 147-155; 8 (1931) 194-202; 9 (1931) 227-234; 10-11 (1931) 266-283; 12 (1931) 322-330.
16. *Доѣмайски значај ѡправославноѣ боѣслужења*, Светосавље 1 (1932) 3-12.
17. *Православна кеноѣека, у вези са ѡиѣшањем: је ли ѿачан срѣски ѡревод Филиѣљанима 2,5-11?*, Светосавље 1 (1932) 56-62.
18. *Палинѣнеза у вези с ѡиѣшањем да ли је ѿачан срѣски ѡревод Маѣ. 19,28*, Светосавље 1 (1933) 14-20.
19. *Уједињење ѡправославних сѣуденаѣа*, Светосавље 2 (1933) 49-50.
20. *Свеѣосавље*, Светосавље 3-5 (1933) 97-104.
21. *Суѣиѣина ѡправославља*, Недеља православља 1 (1934) 2.
22. *Исус неѣознаѣи*, Преглед цркве Епархије нишке 1 (1934) 1-10.
23. *Посѣ или ѣлаѣ?*, Преглед цркве Епархије нишке 2-3 (1934) 49-59; 5 (1934) 139-144.
24. *Лажна верска сноѣљивосѣ*, Преглед цркве Епархије нишке 4 (1934) 97-107; 6-7 (1934) 185-198; 8 (1934) 249-261; 9 (1934) 289-298.
25. *Верска насѣава у средњој школи*, Преглед цркве Епархије нишке 9 (1934) 301-307; 10 (1934) 332-341, 11-12 (1934) 370-376.
26. *Свеѣосавска ѣодина*, Преглед цркве Епархије нишке 1 (1935) 14-19; 2 (1935) 41-47; 3 (1935) 73-80; 4 (1935) 105-112; 5 (1935) 137-145; 6-7 (1935) 173-180; 8 (1935) 221-226; 9 (1935) 257-266; 10 (1935) 297-306; 11-12 (1935) 337-359.
27. *Св. Сава као живи узор за срѣску ѡправославну боѣсловску омладину*, Светосавље 4 (1935) 15-23.
28. *Свеѣи Сава Немањѣи и краљ Александар*, Нови источник 10-11 (1935) 298-306.
29. *Адвенѣизам*, Преглед цркве Епархије нишке 3 (1935) 89-91; 4 (1935) 114-118; 5 (1935) 148-154; 6-7 (1935) 190-198; 8 (1935) 231-236.
30. *Баѣѣизам*, Преглед цркве Епархије нишке 1 (1935) 21-25; 2 (1935) 50-57.

3) Прикази и рецензије⁷⁹

3.1) Прикази и рецензије у „Труды Киевской духовной академии“

1. *Руководящие деятели духовного просвещения в России в первой половине текущего столетия. Комиссия духовных училищ И. А. Чистова. СПб, 1894*, Труды Киевской духовной академии 3 (1895).
2. *«Западная Русь в борьбе за веру и народность» И. И. Малышевского СПб, 1897* Труды Киевской духовной академии 2 (1898).
3. *«Русские епархии в XVI и XIX вв.» И. Покровского*, Труды Киевской духовной академии 4 (1898).

⁷⁹ Наводимо приказе и рецензије које је професор Титов објављивао у часописима, у којима је био стални сарадник: *Труды Киевской духовной академии*, *Боѣсловље* и *Преглед Цркве Епархије Нишке*.

4. Поправка и дополнение к истории Киевской академии XVIII в. К сочинению Серебренникова «Киевская академия с половины XVIII в. до преобразования её в 1819 г.», Труды Киевской духовной академии 7 (1898).
5. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники С. Т. Голубева, Киев, 1901.
6. Урок с Запада. По поводу сочинения «Akademia Kijowsko-Mohilan'ska...» Krakow. 1899-1900 A. Jablonowski (Яблоновский А.), Труды Киевской духовной академии 3 1902.
7. Проф. А. С. Лебедев. Белгородские архиереи и среда их архипастырской деятельности (по архивным документам). Харьков, 1902, Труды Киевской духовной академии 3; 4 (1903).
8. «Киево-Печерский монастырь как культурный центр домонгольской Руси». Л. К. Гетца, Труды Киевской духовной академии 12 (1904).

3.2) Прикази и рецензије у „Богословљу“

1. *Christliche Dogmatik von Reinhold Seeberg. Erster Band. Religionsphilosophisch-apologetische und erkenntnistheoretische Grundlegung — Allgemeiner Teil: Lehren von Gott, dem Menschen und der Geschichte. Erlangen-Leipzig. 1924. Ss. XII. 580.*, Богословље 1 (1926) 90-99.
2. Свящ. J. Букэ, *Греческий раскол. С предисловием епископа Альфреда Бодриляра, члена Французкой Академии и ректора Парижского Католического Института. Перевод с французского Б.Н. Костылева и П.П. Ганскаго. Париж 1925. стр. VI+176.*, Богословље 4 (1926) 368-378.
3. *Reinhold Seeberg. Christliche Dogmatik. Zweiter Band. Die specielle christliche Dogmatik: Das Böse und die sündige Menschheit, der Erlöser und sein Werk, die Erneuerung der Menschheit und die Gnadenordnung, die Vollendung der Menschheit und das ewige Gottesreich, 1925. Erlangen-Leipzig. A Deichert'sche Verlagsbuchhandlung Dr. Werner Sholl. Ss. XV. + 690. 8°.*, Богословље, 1 (1927) 70-74.
4. *Prof. Georg Hofmann. Rom und Athosklöster; Roma 1926, сѣр. 40.*, Богословље, 1 (1927) 74-76.
5. Дюлгеровъ Д.В., *Исусъ Христосъ — новозаветень ѿрвосвещеникъ искупитель. Догматическо осветление на искупителното дело Христово, София 1926.*, Богословље 3 (1927) 234-237.
6. Л. П. Карсавин. *О началах (Опыт христианской метафизики). I: Бог и тварный мир, Берлин 1926.*, Богословље 4 (1927) 318-322.
7. *Das orthodoxe Christentum des Ostens. Sein Wesen und seine gegenwärtige Gestalt. Gastvorträge, gehalten an der Berliner Universität von Stefan Zankow. Dr theol. et juris, Professor an der Universität zu Sofia. Erschienen im Furche-Verlag. Berlin. 1928. Ss. 148.*, Богословље 3 (1928) 232-239.
8. Душан Н. Јакишић, *Лично својство Свејої Духа по учењу Православне Цркве са обзиром на римски гоџмај „Филиокве“, Сремски Карловци 1931.*, Богословље 4 (1932) 352-353.
9. Јакишић, Д.Н., *Письма Василия Васильевича Болошова Александру Алексеевичу Курееву, Ср. Карловци 1931.*, Богословље 4 (1932) 354.
10. Цанковъ Стефанъ, *Положението и уредбата на најновите православни църкви. Die lage und die Verfassung der neuesten orthodoxen Kirchen. София 1929.*, Богословље 4 (1932) 354-356.
11. *D'Herbigny Michel, — Deubner Alexandre, Evêques Russes en Exil. Douze ans D'Épreuves (1918-1930.), Roma 1931.*, Богословље 4 (1932) 357-359.
12. Јакишић Д.Н., *Поводом енциклике папе Пија XI о васељенском сабору ефеском — Посвећује се 1500-годишњици III васељенскої сабора, Ср. Карловци 1932.*, Богословље 1 (1933) 79-80.

13. *Mihailovici Paul, Legaturi culturale bisericești, dintre romini și ruși în secolul XV-XX. Schiță istorică, Chișinău 1932.*, Богословље 1 (1933) 81-82.
14. *Рамачарака Џог, Жизнь Иисуса Христа в оккультном освещении. Мистическое Христианство, Рига (Латвия) 1932.*, Богословље 1 (1933) 82-87.
15. *Пашевъ J. Ст., Нравственото учение на Исуса Христа, София 1932.*, Богословље, 1 (1933) 87-92.
16. *La Confession Orthodoxe de Pierre Mogila, métropolitaine de Kiev (1633-1646), approuvée par les patriarches grecs, au XVII siècle. Texte latin inedit, publié avec introduction et notes critiques par Antoine Malvy et Marcel Viller de la Compagnie de Jésus. Paris 1928, p.p. CXXXI + 223. B. 8.*, Богословље 2 (1933) 165-184.
17. *Jugie Martino, Theologia dogmatica christianorum orientalium ab ecclesia catholica dissidentium I, III, IV, Paris, 1926, 1930, 1931*, Богословље 4 (1933) 362-373.
18. *Χρυσόστομος Παπαδοπούλου, Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος. Το πρωτεῖον του επισκόπου Ρώμης : ιστορική και κριτική μελέτη. Αθήνησι. 1933.*, Богословље 1 (1934) 76-86.
19. *N. de Baumgarten, De Saint Vladimir et la conversion de la Russie. Roma 1932.*, Богословље 1 (1934) 87-92.
20. *Пашевъ Г. С., Современни социални задачи на Българската православна църква, София 1934.*, Богословље 1 (1934) 93-95.
21. *Špáčil Theophilus, Doctrina theologiae orientis separati de revelatione, fide, dogmate. I: Doctrina theologiae orientis separati exponitur. Roma 1933.*, Богословље 3 (1934) 273-281.
22. *Χρυσόστομος, Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος. Η Γ' Οικουμενική Σύνοδος και το πρωτεῖον του Επισκόπου Ρώμης. Αθήναι 1932.*, Богословље 3 (1934) 281-284.
23. *Mihailovici Paul, 1) Opt documente moldovanești dinainte de Stefan cel Mare, Jasi 1933. 2) Măraturii Românești din Bulgaria și Grecia (1468-1866). Chișinău 1933.*, Богословље 3 (1934) 285-286.
24. *Душан Н. Јакшић, Живој и учење Св. Јована Злајкоусџа, Ср. Карловци 1934.*, Богословље 4 (1934) 383-393.
25. *Булгаков Сергей, Агнец Божий. О Богочеловечестве. Часть I. Париж 1934.*, Богословље 1 (1935) 90-104.

3.3) Прикази и рецензије у „Прегледу Цркве Епархије Нишке“

1. *Лично својство Светиој Духа по учењу Православне Цркве са обзиром на римски догми „Filioque“, написао др. phil. и мајстџар бојословља Душан Н. Јакшић, хонор. проф. Богословској факултету. Срмски Карловци. Српска манастирска шџамџарија 1931. год. Сџпр. 112, Преглед Цркве Епархије Нишке 5 (1931) 135-137.*
2. *Письма Василија Васильевича Болотова Александру Алексџевичу Курџеву издатель съ предисловіем и примџчанијами прот. Др. Д. Н. Јакшичъ, магистрџ богословја Импер. С. П. Б. Дух. Академији. Ср. Карловци 1931. і. стр. 36. Преглед Цркве Епархије Нишке 1-2 (1932) 23.*
3. *Јогъ Рамачарака. Жизнь Иисуса Христа въ оккультномъ освџщеніи. Мистическое Христианство. Рига (Латвия). 1932. сџпр 176, Преглед Цркве Епархије Нишке 5-7 (1932) 134-136.*
4. *Д. С. Мерџжковскіи. Исусъ Неизвџстный. Т. I. Стр 367. Бџлградъ. 1932. і. Преглед Цркве Епархије Нишке 11-12 (1932) 275-277.*
5. *Богословје отцевъ цџркви. Священника Г. В. Флоровскаго. Византџјскіе отци V-VIII в. в. из чтеніи въ Православномъ Богословскомъ Институтџ въ Парижџ. Парижџ. 1933 і. сџпр. 260. Преглед Цркве Епархије Нишке 2-3 (1934) 83-84.*

6. Прот. Сергій Булгаковъ. *Икона и иконопочитаніе. Догматическій очеркъ.* УМСА Press. Paris. 1931 стр. 166. Преглед Цркве Епархије Нишке 4 (1934) 127-128.
7. Свяц. Г. Цебрикова. *Восточный обрядъ во Вселенской Церкви.* Париж. 1934. стр. 62. Преглед Цркве Епархије Нишке 6-7 (1934) 229-234.
8. *Живой и учење св. Јована Злаїтоусїа. Найисао ѓрої.* Душан Н. Јакишић, маїстїар боїо-словља. Издање Свейїої архијерејскої синода. Сремски Карловци. 1934 і. сїѓр 312. Преглед Цркве Епархије Нишке 8 (1934) 276-277.
9. Прот. Сергій Булгаковъ. *Агнецъ Божїй. О Богочеловѣчествѣ. Часть 1.* Парижъ. УМСА Press. 1934 і. сїѓр. 473. Преглед Цркве Епархије Нишке 8 (1934) 277-278.
10. Ing. С. Смирнов и архїиї Ђ. Бошковић. *Најновији археолошки ѓроналасци. Необјављене фреске XIII века у ризници манасїира Сїѓдугенице. Беоїрад.* 1934 і. Преглед Цркве Епархије Нишке 9 (1934) 317.
11. Свяц. Кн. А. Волконскїй. *Католичество и священное преданіе Востока. II. О Папи.* Парижъ 1933 і. сїѓр. 49-338. Преглед Цркве Епархије Нишке 10 (1934) 361-363.
12. Николај Арсењевъ. *Православїе, католичество, протестантизмъ.* УМСА. — Press. Paris. 1930. іод. сїѓр 176. 8 ѓї. Преглед Цркве Епархије Нишке 11-12 (1934) 405-407.
13. Архимандрит Киприан: *О. Антонин Капустин, архимандрит и начельник Русской Духовной миссии в Иерусалиме (1817-1894 г.),* Белград 1934 і. сїѓр. 210, Преглед Цркве Епархије Нишке 1 (1935) 33-34.
14. Свяц. Кн. А. Волконскїй. *Католичество и священное преданіе Востока. I Христианство и национализм.* Париж 1933 і. сїѓр. 8-48, Преглед Цркве Епархије Нишке 2 (1935) 65-66.
15. *Επίς. Czasopismo teologiczne, wydawane przez ks. Metrodolite Djonizego, przy wspetudziale professorow studium teologii prawoslawnej uniwersytetu Warszawskiego.* Warszawa. 1933 ss 328 CLXVI, Преглед Цркве Епархије Нишке 3 (1935) 97-98.
16. *Свейїи Сава у народним ѓричама. Из збирке народних ѓриїовједака Новице Шаулића. Књ. I св. 4.* Издавачко ѓредузеће „Привредник“ Жив. Д. Блаїојевића. Беоїрад 1935 і. сїѓр. 40, Преглед Цркве Епархије Нишке 4 (1935) 134-135.
17. *Свейїи Сава у народним и умеїничким ѓесмама. Прикуїио и средїо Урош Цонић. Издање друшїїва св. Саве из задужбине Ленке Бељинице. Књїа четвїрїа.* Беоїрад 1935 і. сїѓр. 376, Преглед Цркве Епархије Нишке 5 (1935) 165-167.
18. *Архиепископїа Нестора. Очерки Югославиї (вїечатления ѓутешествїа).* Харбин 1935 і. сїѓр. 67, Преглед Цркве Епархије Нишке 6-7 (1935) 210-211.
19. *Др Александар Соловјев. Срїска црквена ѓравила из XIV века. Скоїље 1935 іод. сїѓр. 33-42 (сеїарай из Гласника скоїскої научної друшїїва. Књ. XIV, 2, бр. 8, Скоїље 1934 і., Преглед Цркве Епархије Нишке 9 (1935) 293-294.*
20. *Др Драїомир Марић, ѓрофесор. Хрїстїолоїїја св. Аїїанасїја Великої. Једна сїѓудија доїмайских сїїса св. Аїїанасїја Великої у свейлосїїи савремене истїорїје. Дисерїација, на основу које је ѓисац 1921 і. добио научни сїїейен Bachelor of letters на боїословском факултїейу у Оксфорду.* Беоїрад 1935 іод. сїѓр. 88, Преглед Цркве Епархије Нишке 10 (1935) 328.
21. *На својој бразди, III књ. — Таса Урошевић, ѓрошїојереј-сїїаврофор,* Преглед Цркве Епархије Нишке 10 (1935) 328-329.
22. *Свейїи Сава, Сїї. Сїїанојевић, Беоїрад, 1935 і. сїѓр. 123,* Преглед Цркве Епархије Нишке 11-12 (1935) 392-393.
23. *Др Филаретї Гранић. Одредбе Хиландарскої ѓїїїика св. Саве о сїїуїању у манасїирску заједницу и о делокругу браїјскої сабора. Посебан оїїисак из Гласника Скоїскої научної*

- друштва, Скопје 1935 г. књ. XV Д. Н 9 сѝр 59-60, Преглед Цркве Епархије Нишке 11-12 (1935) 393-394.*
24. *Свети Сава Милоша Црњанској Београду 1934 год. сѝр. 154, Преглед Цркве Епархије Нишке 11-12 (1935) 394-395.*
25. *Свети Сава у нашем народном и уметничком ѡснѡвању. — Анѡологија. Сабрао и средѡво Ј. Илић — Млађи. Београд. 1935. 1935 г. сѝр. 64, Преглед Цркве Епархије Нишке 11-12 (1935) 395-396.*
26. *Царството Божие (Оѡитъ да се изясни учението на Исуса Христа за царството Божие и да се установи отношението на това ичение къмъ устройството на живота). Часть ѡрва. Царството Божие въ ветхия и новия заветъ. Отъ Г. Ст. Пашевъ, редовенъ ѡрофесоръ. Отѡечацькь отъ „Годишника на Софийския Университетъ“. Боѡсловски факултетъ, ѡмомъ XII, 1934/1935 год. София 1935 сѝр. 116, Преглед Цркве Епархије Нишке 1 (1936) 42-43. (Постхумно објављен приказ).*
27. *Откровенные рассказы старника духовному своему отцу. Подъ редакциєю и съ ѡредисловиємъ ѡрофесора Б. П. Вышеславцева. Второе издание. УМСА Press. Paris. 1934 г. сѝр. 183, Преглед Цркве Епархије Нишке 2-3 (1936) 91-92. (Постхумно објављен приказ).*

Прилој 2) Прикази и рецензије на радове Теодора Тиѡова у срѡским боѡсловским часоѡисима

1. *Проѡјереј Теодор Тиѡов, ѡрофесор Универзитѡета. Савремена мисѡика са доѡмајској ѡгедишѡи. Ниш 1932 г., Преглед Цркве Епархије Нишке 5-7 (1932) 136-138.*
2. *Ал. Бановић, Проф. др Т. Тиѡов: савремена мисѡика са доѡмајској ѡгедишѡи, Ниш 1932, Издање Преѡледа Цркве еѡрхије, сѝр. 114., Светосавље 5 (1932) 247-248.*
3. *Б. Писарев, Prof. Protoiereiu T. Titov: Situatia bisericii ortodoxe orientale prezent. (Данашње сѡање ѡрвославне цркве). Chisinau, 1933, Светосавље 2 (1933) 94-95.*
4. *Н. Малахов, Проѡјереј Теодор Тиѡов, ѡроф. Универзитѡета „Савремена мисѡика са доѡмајској ѡгедишѡи“. 1-108. Издање. „Преѡледа Цркве еѡрхије нишке“. Ниш, 1932 годѡне, Гласник Српске ѡрвославне патријаршије 5 (1933) 85-86.*
5. *Др Теодор Тиѡов, ѡроф. Универзитѡета у Београду, Верска насѡава у средњој школи, Ниш 1934 г., сѝр 27 — Издање Преѡледа Еѡрхије нишке, Преглед Цркве Епархије Нишке 11-12 (1934) 407.*

Архивска ѡрађа коришћена у раду

- Архив Православног богословског факултета (Београд), *Досије Теодора Ивановича Тиѡова (ѡрофесорски).*
- Архив Православног богословског факултета (Београд), *Књѡија заѡисника седница факултетѡској Савѡи 1920-1930.*
- Архив Православног богословског факултета (Београд), *фасѡикла: извешѡјаји насѡавника о раду (1920-1940).*
- Государственный архив Российской Федерации (Москва), Ф. 6343, Оп. 1, Д. 1 (*Выписки из журналов и протоколов белоэмигрантского высшего церковного управления — Синода, переписка с церковнослужителями и другие материалы по вопросу о созыве Собора белоэмигрантской церкви, авг. 1921 — март 1922).*
- Протоколы заседаний Совета Киевской духовной академии, Отчеты о состоянии Киевской духовной академии, [у:] *Труды Киевской духовной академии 1891-1917.*

Литература коришћена у раду

- Архиепископъ Антоній, *Отчетъ по ВЫСОЧАЙШЕ назначенной ревизіи Кіевской духовной академіи въ Мартъ и Апрельъ 1908 года*, Почаевъ 1909.
- Атанасије (Јевтић) Еп., *Боѳсловље Свейої Саве*, Врњци — Требиње 2004.
- Гошевић С., *Др Теодор Тишов*, Богословље 1-2 (1980) 189-190.
- Димитријевић С., *Миѳројолиї Михаило Архиепископъ Београдски и Миѳројолиї Србије као ѳравославни јерарх, Србин, Словен и неимар Јуѳословенсѳтва*, Весник Српске Цркве, фебруар (1933) 63-110.
- Енциклопедија срѳске историѳографије*, приредили С. гирковић и Р. Михальчић, Београд 1997.
- Казимировић Р., *Др Теодор Тишов, миѳроносни проѳојереј и професор београдској универзитѳта (ѳоводом ѳеѳове 60-ѳоѳодиниѳице)*, Весник Српске Цркве 1 (1928) 53-58.
- Крайнић К. К., *Истѳрики Киево-Печерској лаври ХІХ — почайку ХХ стѳолиѳа*, Киѳв 2000.
- Миѳроносни проѳојереј др Теодор Тишов — редовни професор Боѳсловској факултетѳа у Београду*, Преглед Цркве Епархије Нишке 1 (1936) 8-11.
- Миѳроносни проѳојереј др Теодор Тишов*, Светосавље 1 (1936) 53-55.
- Нивьер А., *Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе. 1920-1995: Биографический справочник*, Москва-Париж 2007.
- Правда о Кіевской Духовной Академіи. Вынужденный ответъ на изданную Архиепископомъ Волинскимъ Антоніемъ брошюру «Отчетъ по ВЫСОЧАЙШЕ назначенной ревизіи Кіевской духовной академіи въ Мартъ и Апрельъ 1908 года»*, Киѳвь 1910.
- Пузовић В., *Русские эмигранты — преподаватели Православного богословского факультета в Белграде (1920-1940 гг.)*, Труды Киевской духовной академии 15 (2011) 199-208.
- Пузовић В., *Вклад русской эмиграции в развитие сербской академической теологии, Международный научный симпозиум: Русская диаспора и изучение русского языка и русской культуры в инославянском и иностранном окружении (Белград, 1-2 июня 2011 г.) — доклады*, Белград 2012, 78-89.
- Пузовић В., *Завршни радови Срба на Кијевској духовној академији (1869-1899)*, Српска теологија у ХХ веку — истраживачки проблеми и резултати 12 (2012) 152-173.
- Слијепчевић Ђ., *Михаило, архиепископъ београдски и миѳројолиї Србије*, Минхен 1980.
- Срѳска библиѳграфија — књиѳе 1868-1944, књиѳа 18*, Београд 2006.
- Титов Ф., *Высокопреосвященный Михаилъ архіепископъ бѳлградскій, митрополитъ сербскій (19 августа 1826 г. — 5 февраля 1898 г.)*, *Труды Киевской духовной академии, ѳ. I (январь)*, 1898, 390-411; 466-482; *ѳ. III (сентябрь)*, 1898, 3-23.
- Титов Т., *Руска ѳравославна црква ѳред револуциѳм и за време револуције*, Гласник Српске православне патријаршије 2 (1920) 26-28; 3 (1920) 43-45; 4 (1920) 57-58; 5 (1920) 76-77; 6 (1920) 93-94; 7 (1920) 108-110; 8 (1920) 126-127; 9 (1920) 137-138; 10 (1920) 154-156; 11 (1920) 167-169; 12 (1920) 188-189; 13 (1920) 202-205; 14 (1920) 220-223; 15 (1920) 239-241; 16 (1920) 259-261; 17 (1920) 279-280; 18 (1920) 294-296; 19 (1920) 313-315; 20 (1920) 330-331; 21 (1920) 347-349; 22 (1920) 370-371; 23 (1920) 391-392; 24 (1920) 419-421; 1-2 (1922) 11-13.
- Титов Т., *Пређашња и садашња руска ѳаѳријаршија*, Гласник Српске православне патријаршије 8 (1920) 124-126; 9 (1920) 137-139; 10 (1920) 157-158; 11 (1920) 170-172; 12 (1920) 185-187.

- Титов Т., *Савремени исјоведник Православља*, Весник Српске Цркве, април (1926) 253-259; мај (1926) 328-334; јун (1926) 386-398.
- Титов Т., *Савремено стање Руске Православне Цркве*, Весник Српске Цркве, јул-август (1926) 478-501.
- Титов Т., *Свeйосавље*, Светосавље 3-5 (1933) 97-104.
- Титов Т., *Свeйосавска година*, Преглед цркве Епархије нишке 1 (1935) 14-19; 2 (1935) 41-47; 3 (1935) 73-80; 4 (1935) 105-112; 5 (1935) 137-145; 6-7 (1935) 173-180; 8 (1935) 221-226; 9 (1935) 257-266; 10 (1935) 297-306; 11-12 (1935) 337-359.
- Титов Т., *Св. Сава као живи узор за српску православно бојословску омладину*, Светосавље 4 (1935) 15-23.
- Титов Т., *Свeйи Сава Немањић и краљ Александар*, Нови источник 10-11 (1935) 298-306.
- Ульяновский В., Историческая записка к 300-летию КДА и ее автор Феодор Титов, [у:] Ф. Титов, Императорская КДА в ее трехвековой жизни и деятельности (1615-1915): Историческая записка, Киев 2003, 9-126.

Владислав Пузовић

Феодор Иванович Титов — историк Цркве

(приложение к изучению связей между Киевской духовной академией и Православным богословским факультетом в Белграде)

Резюме: В предлагаемой работе излагаются биографические данные о Феодоре Ивановиче Титове, профессоре Киевской духовной академии и Православного богословского факультета в Белграде. Анализируются его научные работы, касающиеся церковноисторических тем, особенно те, которые связаны с историей Сербской Церкви и которые опубликованы в сербских богословских журналах. Автор приходит к выводу о том, что деятельность Титова представляет собой значительный вклад в историю сербско-русских просветительных связей и особенно в связи древнейшей русской духовной академии и белградского Православного богословского факультета. В конце работы представлена библиография работ Титова.